

ալ ունէր իր տնտեսագիտութեանը վրայ: — Զիրու մասնաւոր սէր մ'ունէր, և եղաւ որ միայն խորհրդու մէջ 18 հատ ունէր: Կը քալէր ծառաներով, աշխատակիցներով, քարտուղարներով ևն. ևն. և հագնելու մէջ մեծ ճոխութիւն ցոյց կուտար: Գեղեցիկ թաւիչ մը տեսնելուն պէս «Ատկէ 12 բաճկոն տուէ՛ք» կ'ըսէր, վասնզի սովորութիւն ունէր ամեն բանէ տասներկու հատ յանձնել, կօշկակարի մը խանութը մտնելուն հաւանածէն 12 հատ կը յանձնէր: Առատածեռութեանը համար աղքատասէր ալ էր. և աղքատը չորս կողմը կ'առնէին և ոսկի մը չառնելուն չէին բաժնուէր: Օր մ'ալ մուրացկան աղքատ կնոջ մը վիճակը ստուգելուն 3000 ֆրանք տուաւ. վիքթոր Մուզէն ալ կըթուփեան նախարար ըլլալուն, ստուգեց որ Լամարգին՝ Մասոնի լսարանը տասը աղքատ տղայ պահել կուտար:

Հրատարակութիւններէն ոմանք իրեն ազէկ շահ բերին Ժիրոնտեան Պատմութիւնը և ինչպէս Տոմկատունիքը 250 հազարական ֆրանք շահեցուցին. մինչ բանաստեղծականներէն բան մը չէր շահեր: Պալզաքի պէս ինքն ալ շատ անգամ ստակի համար կը գրէր. այս տարբերութեամբ որ եթէ առաջնոյնները դեռ այսօր ալ ճիշդ և վարվում են, վերջնոյնները անտեսուած և մոռցուած են. և եթէ այսօր զանոնք թղթատող մը չկայ, սակայն այն ատեն տասըչորս տարուան մէջ, չորս ու կէս կամ հինգ միլիոն բերած են հեղեանակին:

Այսու հանդերձ ոչ այս գումարը ոչ ուրիշ միջոցներով շահածները, ոչ կէս միլիոն ազգին կողմանէ՝ նուէրը բաւեցին. մեռնելէն վերջ իր պարտքերը գոցելու և դեռ եօթը միլիոն արդէն վճարուած էր: Ուրեմն եթէ Լամարգին գիտնար թիչ մը ինքզինքը կառավարել աշխարհիս վրայ երջանիկ ըլլալու բան մը չէր պակսեր իրեն:

Հ. Վ. Խ.

Ի ՄԱՀ

ՊՕՂԱՍԻ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

Կէս օր կը հնչէ. — և այն հոյակապ քամբանելան՝ Ս. Մարկոսի զանգակատունն՝ զոր տարիներ լսած էիր անոր դօղանջիւնն՝ թաւալազուր կը ջախջախի:

Կէս օր կը հնչէ արևն շեշտակի կը ցոլայ:

Ինչ որ պէտք էիր ուսանիլ՝ աւելին ուսար. լարէ արդ զսպանակդ, ո՛վ դու, ճօճանակդ պէտք չ'է հանգչի մինչև երեկոյ՝ երբ Ահուանի. ձեռքն գայ վերստին լարել զայն՝ դէպ ի երկրորդ կեանքի մը համար:

Լարէ՛ զսպանակդ, երկար ժամեր պէտք են դառնալ մինչև երեկոյ աշխատութեան: Եւ անկից վերջ ալ, ծերութեան մէջ, անխռով լուրթեամբ պէտք է ճօճէ՛ վաստակոցդ փոխարէն՝ խաղաղ հանգստութիւն մը նուիրելով քեզ:

Աւա՛ղ. ամբողջ զանգուածդ սարսեցաւ: Սլաքէ՛ տակաւին բուն երիտասարդութեան վրայ՝ ճօճանակիդ շարժումներն անսովոր խանգարեցաւ, ջախջախեցաւ. ամբողջ շէնքդ ի դուր կը տարուբերի...

Եւ ահա Յաւիտենականին մատն, որ կը կասեցնէ զայն շարժելէ. այն մատն՝ որ իրեն աղօթքին համար իսկ հաւատացեալն զարթուցանող հսկայ շէնքն՝ քանդ ի քանդ գլորելու հաճոյքն ունեցաւ:

*

Եւ յաւիտենական քաղաքն՝ իւր հոյակապ եկեղեցիներով անուանի՝ հալածած, վտարած Աստուածներ ու Աստուածուհիներ, կործանած մեհաններ ու տաճարներ՝ Ամենահզօրն, Ամենախոնարհին՝ ամենաբարձր, ամենահպարտ պալատներ կանգնած՝ ուր հանճարներ կերտած, նկարած են՝ իրենց անմահութեան համար՝ Անմահին բնակարան ստեղծած, ուր մրմունջներ բարձրագոյն երգէհոններով կ'ուսաննայեն, ուր Անմահին հաւատալու համար՝ մահկանացուաց գործերն կը բաւեն, երբ Աստուած մը Ռաֆայէլի, Միքէլ Անճէլոյի վրձիններուն, գրիչներուն ներքե կը ցու-

ցաղրէ ինքզինքն... Հոն տեսած ես, դիտած ես եկեղեցեաց ժամացոյց տախտակներուն վրայ՝

«Vulnerat omnes ultima necat»
«Ամենքն (ժամերն) կը վիրաւորեն. վերջինն կը սպաննէ»։ Ինչպէս և «Ultima forsan»։ «Վերջինը (ժամ) թերեւ»։

Անդարեւ սոսկալի այս վերտառութիւնը, սակայն և որչափ ճիշտ. և որչափ պէտք ունին 'մարդիկ' ազամանդեայ կամ զարդարուն ժամացոյցներու տեղ՝ այս խօսքերով զրուած ունենալ իրենց զրպանին մէջ իսկ, յարածամ աչքի առջև ունենալու համար «Ultima forsan»։

*

Դժբաղդ տղայ. գլուխդ լի ուսման ու գիտութեան պաշարովը երբ անդին կը դառնաս երկիրդ հայրենի, ի գիրկ ծնողացդ՝ սիրտդ յուսախաբութեամբ կը պաշարուի՝ երբ տիրութեամբ կը տեսնես թէ բան չեն արժեր եղեր ուրեմն անոնք և հացին պէտք կ'զգաս։

Երկար սպասումէ ու վարանումէ վերջ՝ պէտք ես ալ մոռանալ Վենետիկոյ հանդարտ ու անժխոր խցիկդ. պէտք ես ալ մոռանալ մուսայք, փանդեռն և լրութիւնն խաղաղ։

Թաւալազուր սուրացող երկաթուղիին վայրաշարժներն յարածամ պէտք ես ճամբայ հանել հիմայ. Արեւելք միացնես Արեւմտին, արգելուս հեռաւոր անջրպետն։

Սուլէ՛ թող խլացուցիչ ճիչն դժոխային վայրաշարժին. թող անդադար երթեկէ նա, և դու, խռնած սննեկիր մէջն՝ տասն և վեց տարիներ անընդհատ շարժէ գանոնք։

Յոյժ վազ և յոյժ անագան, անձրերին ու ձիւնին, ու մնացիր՝ վազէ՛ ժամանակն կը զիշերէ. տունդ դառնալ հանգստանալու կամար հաղորդակցութեան միջոց չի կայ՝ քալէ՛։

Ընկճուէ՛ աշխատութեան բեռան տակ և անտրտունջ ընկճուէ՛։

*

Տասն և վեց տարիներ հաստատ կը տոկուս ամեն դժուարութեանց, աշխատութեանց. և վարձքդ ոչինչ է։

Այսչափ տարիներու մէջ սակայն, բազմաթիւ պողպատեայ մեքենայներ, հակառակ առատ իւղերու՝ հոգնեցան ու կը հանգրսւտանան. և դադարման մէջ անգամ արժէք մը ունին անոնք՝ իսկ դու, ապրիւրիտ, հացդ չի պակեցուցին քեզ և դու հիւանդացար. յանցաւոր ես, պէտք էիր երկաթէն ալ աւելի տոկալ։

Կը փակուի քեզ ալ այն դուռն՝ ուր տասն և վեց տարիներ՝ լրը քո սեփական տունդ յաճախէիր։ Բազմաթիւ մեծերդ՝ և յետինք առաջինք եղած՝ ծառայեցիր, որպէս զի անոնք ապրին, հարստանան, հանգիստ ապրին. այլ ևս բաւ է. քեզի պէտք չի կայ։

Գնա՛ անկիւնդ Տանթէիդ դժոխքն եւրեակայել. Դժոխքն երեակայել... ո՛չ. այս ալ չի բաւեր էականն ալ պէտք ես շօշափել՝ երբ լափիլդէ նա տունդ տեղդ։

*

Կատարեցիր վերջապէս դերդ այս աշխարհի վրայ. տի ուր դեր. և կը քաշուիս տեսարանէն... հա՛նգիւր արդ։

Հո՛ւս է յաւիտեականն բնակարանդ. թագադարած կառքդ՝ դէպ ի քեզ սահմանեալ փոսն կը թաւալի։

Դու ալ միշտ ականջ պիտի դնես՝ երբ փրիչն դարձեալ բնակարան մը կը պատրաստէ։

Անհամբեր ու հետաքրքիր, ականջ պիտի դնես կառքի մը թաւալումն լսելու, պիտի սպասես թէ ո՛վ պիտի բլլայ քեզ ընկեր, դրացի։ Հալ ու մաշ վշտակիւր մը քեզ նման, ալեւոր մը, ամանկիւ մը, թէ... կոյս մը։

Ի՛նչ. բաղձանք մ'է, չեմ մեղադրեր, չեմ ամօթեր. աստ գերեզմանիդ մէջ գոնէ ընկերուհի մ'ունենալ։

Կը շտապես, կ'աճապարես, կը յուզուիս, կը ժպտիս, կ'ուրախանաս։ Ինչ փոյթ քեզ թէ հայր մը, մայր մը, եղբայր մը, խօսեցեալ մը կ'ողբան կ'արտասուեն, կը կոծեն իրենց սիրելիին համար։

«Տե՛ս զիարդ գեղեցկացոյց զիս մահ»։ Հիւժեալ աղջիկն ալ, քեզ նման, որչափ գեղեցիկ կը դառնար։

Հող, մօտդ, գտար բանաստեղծն «Ե՛կ կոչեցիր առ նա, ե՛կ չե՛մ նոյն յորմէ խորշէի՛ր դու, տե՛ս զհարդ զեղեցկացոյց զիս մահ, արար զիս պաշտելի»։

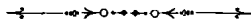
Կը լսե՛ս և հայ Համէթն ու կը մե- նախօսէ «to be or not to be»։

Եւ դու, ինն տարիներ հիւանդագին՝ զայս բացազանչէիւ «ըլլալ կամ ոչ»։ Իսկ այս վերջնոյն մէջ, տարիներու խնա- յողութեամբ շինած բոյնդ — զոր տեսնէիր թէ այս կենաց մէջ այլ ևս անհնարին է քեզ աշխատիլ, և աւելի գուրգուրանօք կը յենուիր անոր, — հիւանդ, հագիւ մա- հիճէդ կը խուսափես, երբ վայրկեանի մէջ բոցերն կը ճարակեն զայն՝ նոյն իսկ մա- հիճդ։

Ո . Յ . Փ .

Շարայարեկի

1909 Փետրուար 6

Ո Ղ Ո Ր Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Քաղաքակիրթ աշխարհ զարհուրատալ ակնարկ մը կը նետէ դէպ արեւելք։ Ու- ռոսի և Կիւղնոսի պատմական ափուները՝ վայրկեան մը մտախոհ կ'ընէ զԵւրոպայն՝ տեսնելով անոնց վրայ հոսած զազանա- բարոյ մարդկանց զոհերուն ծովացած ա- լբանց առուները։ Վայրենիներու ահաբե- կիչ աղաղակները և զօշինը կը մրկէ ամենէն սկեպտիկ քաղաքագէտ վարիչ- ները։ Բայց արեւմտեան պետութիւնը զարերով միացեր են յոռի շրջանի մը մէջ։ Արեւելեան քաղաքակաւութիւնն իր նրա- շաւիղ բաւղին մէջ՝ անել վիճակի մը մէջ կը թուի մատնուած. այլ մոռցուած մար- ղասիրութեան միշտ փոխանակելով շահու և ապագայի մոլեգնութիւնն վերստին պի- տի տեսն վաղեմի դրութիւնը։ Հայը զբժ- բաղդարար պիտի մնայ վերստին անգէտ իր դերին, իր դատը պիտի շահագործուի ի նպաստ զօրաւորներու, դեռ ևս է խա- բուսիկ խոստմանց հեշտ պատրանքին մէջ և զինքը կը յուզեն անփորձ հրապուրիչ զրչակներ։

Վաղեմի գրիչներ նկարագրեր են հա- յուն տիպարը և իր անցեալը, բայց չկայ այս շրջանիս համանմանը անոնց մէջ։ Կը պակասի յիշատակարան, արձանագրու- թիւն, վիպագիր, ճշմարտապէս պատկերե- լու ինչ որ Արեւելք երեսուն տարիներու մէջ տեսաւ։ Հոս Եւրոպիոյ մէջ, երբ ժո- դովուրդը կը լսէ ականատես, ականջալուր հաւատարիմ անձերէ ինչ որ զարգացեալ դարու մէջ, հաւասարութիւն, եղբայրու-

թիւն և ազատութիւն հռչակող տէրութեանց առջև կը հանդիպին՝ անհաւատալի կը կար- ծուին։ Այլ իրն այսպէս է. այժմ Կիլի- կիա արեանց մէջ թաթաւուած է, են- թարկուած թալանի և բռնաբարութեան, այժմ փոքր Ասիոյ ամէն կողմերն մատ- նուած են չարաշուք բաղդին, որ կը սպառ- նայ զարհուրանք և պծանք։ Հայու սիրտ կրող հոգիք, այլ ևս պէտք չէ խորհիք անցեալը, այլ ներկայ հայը, ներկայ Կի- լիկեան։ Գեղեցկադիր Ատանայն, պան- ծացողն իր պերճութեամբ, ճոխութեան և վարժարաններով, այժմ դառնութեան բաժակին վերջին մրուրն ըմպեց։ Չկայ